

Петар АВРАМОСКИ

**ПРОЗНИТЕ ДЕЛА, РАСКАЗОТ *АЗБИИ* И СПОМЕНИТЕ
ОД АВТОБИОГРАФСКИТЕ БЕЛЕШКИ НА ВОЈДАН
ЧЕРНОДРИНСКИ, КАКО ИСТОРИСКО СВЕДОШТВО ЗА
СТРАДАЛНИОТ ЖИВОТ, НАСИЛСТВАТА И ТЕРОРОТ
ВРЗ НАСЕЛЕНИЕТО ОД НЕГОВИОТ РОДЕН КРАЈ**

Целокупното дело на основоположникот на македонската драма и театарска уметност го презентира животот на македонскиот народ во оковите на ропството и повикува на отпор за отфрлање на ропството. Авторот Војдан Поп Георгиев Чернодрински целиот свој живот несебично му го посветил на својот страдален народ. Тој ни еден момент не заборавил дека е Македонец, и за него идеалот бил и останал ослободување на татковината - Македонија. Заради ограниченоста на просторот, во овој прилог ќе ги разгледаме само неговите прозни дела: расказот *Азби* и *Автобиографски белешки* поточно спомените за неговиот татко Поп Георги Кузманов во нив, како историски сведоштва за страдалниот живот на населението од неговиот роден крај и грабежите и насилствата што се вршеле врз него. Затоа на почетокот, барем на кратко, да се запознаеме со неговиот роден крај, со состојбите во него во периодот за кој се однесуваат овие сведоштва.

Селци, родното село на Војдан Поп Георгиев Славкоски-Чернодрински, се наоѓа на крајниот северен дел од струшкото подрачје. Тоа е едно од шесте села што ја сочинуваат областа Малесија, поточно Струшка Малесија, бидејќи под името Малесија има повеќе области. Во оваа област Малесија, која се наоѓа во полите на планината Караорман, влегуваат селата: Присовјани, Збавди, Ржаново, Локов, Буринец и Селци. Атарот на Селци се спушта до самата река Црн Дрим, па затоа младиот селчанец Војдан како знак на своето препознавање и спомен на родниот крај го зема псевдонимот Чернодрински, и е воопшто познат под тоа презиме. На северната страна Селци како последно село на Малесија се граничи со селата од Дебарска Жупа, и за да не стане забуна мораме да појасниме дека во тој период на турското владеење двете соседни села Селци и Буринец биле во административен состав на Дебарската каза и затоа ги сретнуваме како дебарски села.

Периодот, за кој според содржината се однесуваат овие сведоштва, е време од последните три децении на 19-тиот век, тој најтежок и бурен период на турското владеење кај нас, обременет со спецификите на зачестените и се поголеми зулуми и насилства врз потчинетото македонско население - рајата. Но тоа, веќе е и време кога се појавува и организиран отпор, а се создава и револуционерно-ослободителна организација со единствена цел ослободување на Македонија. Посебна специфика за овие западномакедонски простори е тоа што покрај насилствата што ги вршат претставниците на званичната турска власт, уште поголеми се насилствата и теророт што ги вршат албанските (арнаутски) качачки банди. Овие нивни зулуми, се провлекуваат во подолг период, некаде од пред крајот на 18-тиот век кога организирани арамиски дружини заради пљачкање слегувале од албанските планини. Подоцна, тие на почетокот се ставале во служба на одметнатите крупни турски феудалци во борбата против централната власт, и непречено харале и грабеле на овие простори. Веќе од средината на втората половина на 19 век тие со аминот на турските господари започнуваат да се населуваат на поедини места од овие македонски подрачја, истиснувајќи го месното македонско население. Тука тие ги уживаат сите привилегии на властите, но и понатака продолжуваат да се занимаваат со својот стар арамиски занает, овој пат сосем легално.

Овие банди биле вистинска напаст за македонското население од овие западномакедонски краишта, поголеми од било која напаст, од било која природна катастрофа или од насилствата на званичната турска власт. Затоа и нашле место во македонската народна поезија (како песната за Кузман Капидан и многу други), и во уметничките дела од тој период како што е *Сердарои* од Григор Прличев за кој во 1860 година го добил Ловоровиот венец во Атина. Зулумите што ги вршеле овие арамиски банди биле далеку поголеми и со пострашни последици од оние на званичната турска власт, а што било уште потешко за нашиот македонски народ, тие скоро секогаш делувале со аминот и во спрега со властите, со основна цел што повеќе да грабнат од месното население.

Затоа не е случајно што најмногу сведоштва кај Војдан Чернодрински имаме баш за овие зулуми на „Арнаутските арамиски банди“. Во тој период на некои делови од овие западномакедонски простори било присутно и самоорганизирање на населението, секако со дозвола на властите, преку создавање на заштитни чети „фари“ на чело со крсердар или војвода како

што си го викал народот, или пак само се организирале во селска милиција која го штитела селото од упади на овие банди. Ова биле првите појавни облици на организирање на народен отпор против насилството и теророт. Но, родното Селце на Чернодрински, немало такви облици на организиран народен отпор, а тој се манифестирал само преку активностите на посовесните и похрабри поединци, каков што бил и неговиот татко.

Кога би ги класирале сведоштвата од наведените прозни дела на Војдан Чернодрински, можеме да видиме дека тие се однесуваат на: неговото родно село преку деталниот опис за него и за животот во него и организирањето на животот во подрачјето, но најмногу за страдалниот живот на населението од неговиот роден крај и зулумите што се вршеле над него. Овие зулуми авторот ги поделил на зулуми што ги вршат царските луѓе или претставниците на власта, и зулуми што ги вршат арнаутските араамски банди. И токму последните сметаме дека се вредни историски сведоштва за темата која е предмет на нашето разгледување. И двата дела, расказот *Азбиш* и *Авиобиографските белешки* односно спомените за неговиот татко кои се создадени во различни периоди, тематски според нивната содржина се однесуваат на ист временски период.

Иако имаме бројни податоци за овој период, сепак секое сведоштво е драгоцено. а камоли овие на Војдан Чернодрински кои се изнесени конкретно на непосреден и директен начин. Во оваа прилика сведоштвата нема да ги разгледуваме по редот на фабулата во делото, туку според спецификите и тематските карактеристики на она за што се однесуваат.

Сметам дека на почетокот треба да ја споменеме фуснотата што самиот автор Војдан Чернодрински ја запишал на почетните страници од расказот *Азбиш*. Таа се однесува на јазикот во неговото дело, при што вели дека се решил да пишува на мајчиниот јазик за да можат сите Македонци да го разберат, и притоа ги прекорува учените Македонци што не пишуваат на јазикот што го научиле од своите мајки, за што „овие дури можат и да се натажат зашто нивниот труд од 10-12 години употребен за да ги научат да зборуваат отишол попусто“. Така Чернодрински, како и неговиот книжевен претходник од ова поднебје, големиот преродбеник и основоположник на македонската уметничка поезија Константин Миладинов, во неговото книжевно дело ќе го внесе родниот мајчин македонски јазик сметајќи го тоа

за свој долг кон татковината и кон сопствениот народ.

Низ белешките за својот татко авторот ни дава сведоштво како децата од сиромашните и зафрлени македонски села можеле да дојдат до описменување во тоа време. Тие единствениот начин да се научат на „четмо и писмо“ бил да престојуваат во некој од познатите македонски манастири по неколку години, каде слугувајќи од свештениците ќе научеле да читаат и пишуваат, што бил случајот и со неговиот татко. Тука имаме и уште едно сведоштво за тоа како овие села го решавале проблемот со обезбедување на свој свештеник. Обично тој проблем го решавале со избор на писмен и чесен соселанец кој по барање на селото и во присуство на некој од селските првенци бил запопуван во седиштето на митрополијата.

Напоменавме дека најмногу сведоштва во овие дела Чернодрински ни оставил за зулумите, насилствата и теророт, што се вршел над населението од неговиот роден крај. И дека тие зулumi авторот ги поделил на зулumi што ги вршат царските луѓе и зулumi што ги вршат арнаутските банди. Притоа авторот напоменува дека основните причини за осиромашувањето и тешкиот страдален живот се токму овие зулumi.

Сведоштвата за зулумите на „царските луѓе“ започнуваат уште со насловот на самиот расказ „Азбии“ (башибозуци). Тука авторот дава толкување кои биле „азбии или башибозуци“, и вели дека се тие доброволци кои се пријавиле божем да одат на војната која се појавила или започнала, но остануваат тука и крстарат по нашите села каде пљачкаат, грабаат и убиваат. И затоа, со секоја нова војна што ја започнува Турција, од овие башибозуци само се зголемуваат страдањата на нашиот народ, иако тој нема ништо со таа војна.

Понатаму во расказот наоѓаме повеќе сведоштва за злоделата на овие азбии низ дијалогот на главните јунаци Мојсо и Вело, а во кој подоцна се приклучува и Силјан. Се напоменува дека се појавиле азбии поради војната, односно кризата во грчкотурските односи предизвикана со Критското востание од 1897 година, и ете Силјан кој се враќа од пазар, им ја соопштува веста дека се појавиле „азбии“ кои ќе им го загорчат и така тешкиот и со многу страдања живот. И во тој разговор, претчувствувајќи ги несреќите што следуваат, тие ќе ги изнесат сведоштвата за страдањата од времето на руско турските војни, кога сите несреќи се струполиле врз нивните плеќи и кога сиот бес од неуспехот во војната бил истурен врз овдешното месно население. Мошне сликовито и со бројни примери е

изнесена одмаздата на башибозуците на месното македонско христијанско население, убивајќи невини и незаштитени жени, деца и старци, додека мажите биле мобилизирани да им печат леб за војската. Изнесувајќи ги примерите на тие убиства во селото, кога при колењето чаушот им се обраќа на војниците со зборовите: „и тие се ѓаури што војуваат со нас, и овие се ѓаури. Нека тие ѓаури ги колат други, а овие ќе ги колиме ние“, и наведуваат бројни примери на одмазда и на истурање на бесот врз нашето население од повеќе војни на кои тие биле сведоци во последните децении.

Имаме сведоштво и за тоа дека турските власти со појавата на секоја војна го користат моментот за одземање на крупниот добиток: коњи, магариња и волови, божем за потребите на војската, со таканареченото „меѓере“ за одземање на добитокот на месното македонско население.

Меѓу сведоштвата за зулумите што ги прават „царските луѓе“ се изнесени и оние на селскиот полјак, кој бил поставуван од властите и обично бил Арнаутин, а кој со своите недела уште повеќе му го загорчува животот на месното население и ги зголемува неговите страдања. Овде тој е даден со сите негови злодела преку кои ги малтретира и ограбува селаните. Тие се должни да му го дадат јарето или јагнето кое се раѓа после претходните десет, односно воведува самоволно свој данок десеток кој е лично за него, надвор од царските давачки. Се нагласува дека полјакот кој со скинати опинци и бечви дошол во селото, сега убаво облечен и исхранет се однесува како „цар во селото“ кој е неприкосновен и зема се што ќе посака, па дури посегнува и по честа. Затоа тој е најголемата напаст за селото, кој секогаш соработува и е на страната од арамиите при нивните упади во селото. Дека и званичната униформирана турска власт соработува со арнаутските арамиски банди може да ни послужи сведоштвото дека арамиските банди дошле во селото во придружба на царски суварии кои место да го штитат населението ги штители арамиите и ограбувале заедно со нив.

Напоменавме дека најмногу сведоштва во овие прозни дела на Чернотрински има за зулимите на албанските-арнаутски банди, а тие континуирано се привлекуваат во двете дела. Бездруго тоа се должи на фактот што жителите на македонските села од овие простори и најмногу страдале од овие албански арамиски банди, што било многу честа дури

секојдневна појава. Така, за нив ниту имотот ниту голиот живот не биле сигурни, и уште на самиот почеток на расказот *Азбии* авторот напоменува дека безделничењето на двата главни јунаци во него, Вељо и Мојсо, се должи на тоа што арнаутските банди им ја грабнале стоката па сега нема со што да ги обработуваат нивите. Потоа во 2-3 наврати низ нивниот разговор се изнесени нивните злодела, поготово кога станува збор за случајот со селскиот поп Цветко, кој е принуден лично со оружје да се бори за заштита на имотот и семејството.

Додека во Спомените од Автобиографските белешки, бидејќи Чернодрински зборува за своите родители, многу целосно се опишани грабежите и теророт што над нив ги вршеле арнаутските качачки банди. Пате, тоа било и причината за нивното бегане од селото и заминувањето во туѓина. Податоците и сведоштвата што се изнесуваат за зулумите кои ги вршат овие араамиски банди започнуваат во Спомените со описот на препадот над поп Ѓурчин, таткото на Војдан, кој се враќа од запопување во манастирот света Пречиста Кичевска, кога заедно со селскиот првенец Мио попаѓа во заседата на озлогласениот араамија Суљ Точ од Долгаш, при што биле тепани и ограбени. Тоа било и osveta над сегашниот поп Ѓурчин, а поранешен кмет на Селци, кој во времето на своето кметување успеал да ги поврати селските имоти што претходно биле приграбени од Долгашани.

Понатака следуваат уште неколку сведоштва за злосторствата на арнаутските банди. Изнесени се насилствата и теророт што ги врши омразениот араамија Суљуп, со својата качачка дружина. Исто така, се изнесени и злоделата на надалеку познатиот качак Билан Баланца кој долго време харал по Малесија, Дебарца и Струшко, и за кој може да се сретнат и бројни други сведоштва од времето на предилинденскиот период. Сведоштвата изнесени тука се детални и во целост го опишуваат араамиските упади и злосторства што ги вршеле во селото. Тука ги сретнуваме и сведоштвата за отпорот, иако неорганизиран, што им го пружал поп Ѓурчин и неговите соселани на овие араамиски банди.

И следните сведоштва се однесуваат на нападите на други две арнаутски араамиски дружини кои го напаѓаат Селци, а на кои основната цел им била ограбувањето земањето уцена од поимотните куќи, како што била и онаа на селскиот поп Ѓурчин. Првото е за нападот на бандата на Алил Иса, при што араамите во отсуство на попот успеале да влезат во поповата куќа и да ги малтретираат измеќарите и домашните. Притоа кога араамијата разбеснет

што попадијата не му прави алва со мед, фрлил со столчето и ја удрил по глава попадијата на таа прибрано му го возвратила ударот со столчето и успеала да побегне. Тоа ја докажува срчаноста на македонската жена-домаќинка во нејзиниот отпор кон насилниците. Овој настан ќе биде еден од поводите свештеникот Ѓурчин Кузманов да започне да размислува за напуштање на селото. Но тука наоѓаме и сведоштво и за тоа дека нашите села се организирале за намалување на страдањата од арамиите со поставување на „дерулеција“ на селото, кој требало да ги прима насилниците, да ги нагости и да ги штити селаните, а за тоа селаните му плаќале дерулецилак.

Последното насилство спроведено од арамиските банди, што е презентирано во Спомените, е и последната капка што ќе ја прелее чашата и ќе го натера свештеникот поп Ѓурчин Славкоски заедно со своето семејство да го напушти селото и засекогаш да остане да живее во туѓина. Тоа е случајот кога разбојникот Суљ Синан се обидел од свештеникот да изнуди пари за штетата која божем овој му ја нанел во времето на неговото кметување. Кога Ѓурчин категорично одбил да му даде пари овој му го вперил револверот. Но во истиот миг свештеникот секавично од под мантијата го извадил својот пиштол и го вперил во градите на разбојникот. Изненадениот арамија морал да го врати својот пиштол во џебот, но се закарнал дека кога тогаш ќе ги земе парите. Овој настан и уцените што следувале го принудиле поп Ѓурчин да замине од селото.

Покрај сведоштвата за теророт и страдалниот живот на населението од овој крај, во овие дела Војдан Чернодрински ни оставил многу убав детален опис на неговото родно село Селци и за животот во него. Опишувајќи го како многу живописно катче и истакнувајќи ја неговата убавина и местоположба, авторот сепак напоменува дека селото е „негодно за живеење“ и дека животот во него е тежок и многу скуден. Но тука е интересно објаснувањето на врлината, која била присутна кај секој Македонец а овде се однесува на неговите селчани, дека иако така сиромашно и со многу тежок живот во него, тие не би го напуштиле, и каде да се наоѓаат тие со носталгија во срцето ќе мечтаат да се вратат назад во него. За овој феномен Чернодрински уште напоменува: „Љубовта кон татковината ќе бара да жртвувааш сè свое, па дури и животот за таа твоја

татковина“.

На крајот да споменеме дека преку јунаците од овие дела, авторот повикува на отпор и директна борба за отфрлање на ропството и избавување од зулумите и теророт. Тој бил директен сведок на повеќето од настаните што ги опишува, или имал прилика да ги слуша од своите најблиски кои обично се и главните личности во овие дела. А кога ќе го разгледаме и целокупното негово творештво, ќе се согласиме дека Војдан Чернодрински со него ни ја презентира „крвавата историја на Македонија“, како што самиот напишал во предговорот на „Македонска крвава свадба“.